

Tanulmány

POSZLER GYÖRGY

Nyarálás a könyvtárban

VÁZLAT SZERB ANTAL ARCKÉPÉHEZ*

„Mert ez volt a legszebb az ifjúságban. Mindenütt jó volt, de a legjobb a könyvtárban. Talán azért, mert többnyire nem dolgozni, nem tanulmányokat folytatni jártam oda, hanem nyaralni. Úgy mentem el délelőttönként a könyvtárba, mint ahogy más a strandra megy... Azt hiszem..., hogy az embernek sehol se tetszenek annyira a nők, mint a könyvtárban.”

Megejtően pontos vallomás. Teljes élet a könyvtárban. Öröm – mintha strand lenne – a könyvtárban. Nők – mintha szerelem lenne – a könyvtárban. És főként mindezeket összefoglalva: ifjúság – mintha boldogság lenne – a könyvtárban. Nem éli és nem ismeri az életet? Dehogynem! Könyvekben, könyvek által éli. Könyvekben, könyvek által ismeri. Milyen élet a könyvekben és könyvek által? Olyan, amit versek kereteznek. Versekkel kezdi diák korában. Versekkel végzi halálra kínozottn. Első és utolsó „kézirata” is vers. Eseményekben-történetekben nem gazdag, szellemi teljesítményekben igen gazdag élet. Katolizált zsidó család. Zsidó? Származásában és sorsában igen. Vallásában és kultúrájában nem. Vallásában katolikus, egy időben erősen az. Kultúrájában magyar, végig erősen az. Emellett német, francia, angol kultúrán nevelkedett. Embertelen törvények tették zsidóvá, és határozták sorsát meg. Pesten, az ország központjában született. Balfon, az ország peremén gyilkolták meg.

Valóban könyvtárban élt. Szemüveges tudós és tanár. Olvasó vagy író? Vallomásai elmentések. Vagy eltérők. Inkább olvasó vagyok, mint író. Vallja egy lírai esszében. Inkább író vagyok, mint irodalomtörténész. Rögzíti egy kései naplójegyzetben. Író, akinek témája átmenetileg az irodalomtörténet. A vagy-vagy túl egyszerű. Tudós volt és művész. A tudományt a művészethez közelítette – a végső határig. A művészetet a tudományhoz közelítette – a végső határig.

Külsőleg valóban eseménytelen élet. Szerzetesi gimnáziumban tanul. Magyar–német szakot végez. Később angolt is. Jól tud franciául. Tanulmányutakra megy: Párizsba és Londonba. Tanít. Nem előkelő iskolában. Íróvá „avatják”. A legelőkelőbb irodalmi folyóiratban, a *Nyugat*ban. Tudóssá fogadják. A legelőkelőbb tudományos folyóiratban, a *Mi-nervában*. Sok nagy értekezés mellett irodalomtörténeteket ír. A *Magyar irodalomtörténetet* – szellemtörténeti alapon. (1934.) A *világirodalom történetét* – kultúraelméleti alapon. (1941.) A század első harmadának regénytörténetét – regényelméleti alapon. *Hétköznapi és csodák*. (1935.) A legbeszédesebb cím. Ez érdekelte a legjobban. Hétköznapi és csoda viszonya. Hétköznapi csoda és csodás hétköznapi. Főleg a csoda. Ahogy betör

---

* Az írás egy német kiadó számára készült. Utószóként A *Pendragon legenda* kiadásához. A magyar olvasó számára olykor fölösleges részletezéseit ez magyarázza.

a hétköznapba. Átlényegíti és magához emeli. Ezt csinálta szépíróként. Egy kötetnyi novellában és két regényben. A *Pendragon legendában* a külső csodát ragadta meg. Ami legyőzi a hétköznapot. (1934.) Az *Utas és holdvilágban* a belső csodát. Amit legyőz a hétköznap. Győztes csoda, győztes hétköznap? Valahogy így. Csak a novellákban kiegyenlített a kettő. Ahogy át és átszövi egymást.

Életét végigkíséri két magaválasztotta jelkép. A varázspálca és a varázskönyv. Persze: Shakespeare. A *Vihar*, a nagy drámai-lírai búcsú. És benne Prospero, a jóságos bölcs varázsló. Eltörte varázspálcáját, amivel varázsolt. Tengerbe vetette varázskönyvét, amiből varázsolt. Mert tudta: a varázslat jó, gyógyító is lehet. Gonosz, gyilkos is lehet. Milyen volt az ő varázspálcája és varázskönyve? És mi lett velük? Erről e néhány gondolat. A hétköznap és csoda mentén. Erre a fonatra fűzhető életművel.

Hogy is van? Hétköznap és csoda. Élte a hétköznapokat. De félte is a hétköznapokat. Vágyta a csodát. De várta is a csodát.

Hétköznapok

„...civilizációnk ma ellentétes irányban halad igazi rendeltetésével, azzal az élettel, amit Huxley vitalizmusa értelmében fel kellene szabadítani. Fel kellene szabadítani minél előbb, mert különben nyakunkon lesz a tökéletes társadalom, hiszen már fenyeget jobbról és balról: Amerika és a Szovjet.”

Erről van szó életműve nagy részében. Tudományban és költészetben is. Az élt és félt hétköznapok veszedelméről. A fenyegető civilizációról. Ami nem felszabadítja, hanem foglyul ejti az életet. Pontosabban a végpontig, ad absurdum vitt civilizációról. Ami egészen megvalósította saját logikáját. A civilizáció rémállamáról, a tökéletes társadalomról. Saját költői terminológiájában: a győzelmes hétköznapról, száműzött csodáról. Huxley *Szép új világáról*. Bizony, rémállam: Gondoljuk végig. Azt értelem rémuralma az érzelem felett. A mechanizmusé a vitalitás felett. A kollektívumé az individuum felett. Az egyenlőségé a különbözőség felett. Az egyformaságé az árnyalat felett. A szürkeségé a sokszínűség felett. Végeredményben – igenis – a hétköznapé a csoda felett. Nem egységről, kiegyenlítésről, szintézisről, netán harmóniáról van szó. Hanem elnyomásról, kiűzésről, abszolutizmusról, végletes diszharmoniaról. A ráció irracionálisáról. Az ésszerűség örületéről.

Ehhez csak két szempont tehető hozzá. Rémállamok víziói gyötrik. Ilyennek véli a nagykapitalista Amerikát. Ilyennek tudja a kommunista Szovjetet. A náci Németországot nem említi. Említhette volna. Máshol, célzásszerűen említi is. Itt nem. Tilalom – persze – nem volt. Léggör – persze – volt. Veszélyeztetettnek érezhette magát. Nem sértette a léggört meg. Különbösen is. Az irracionalizált rációról beszélt. Az ésszerűség örületéről. Nem a racionalizált irracionálisról. Az örület ésszerűségéről. No meg Huxley-val bizonyított. Igaz, a legjobb, akkor igen nagy hatású művével. Nagy írónak tekintette. Mint sokan mások is. Ne vessük a szemére.

De mi valójában ez az önmaga ellen fordult civilizáció? Ami nem felszabadítja, hanem foglyul ejti az életet? Amerikanizmusnak nevezte. Amerikától félt, amit sohasem látott. De könyvek, filmek, reklámok, hírlapok hozták az üzenetet. Futószalagok, felhőkarcolók, tőzsdék, árfolyamok fogalmazták az üzenetet. New York és Hollywood világa. Amerikai gazdaság, amerikai művészet. Az amerikai gazdaságot – természetesen – nem ismerte. Az amerikai irodalmat – természetesen – ismerte. Amerikai ráció és amerikai naturalizmus.

Racionalizált amerikai életforma. Valóságghú amerikai irodalom. Ezt nem szerette. A racionalizált amerikai életformában előregyártott eszméket látott és uniformizált örömeket. A valóságghú amerikai irodalomban egyenruhás eszményeket látott és mechanizált mód-szereket. Kisembert és nagytőkét. Kisembert a nagytőke szorításában. Ami sztenderdizálja. Életét és gondolkodását is. Egyénből tömeget csinál. Nyugalanságból elégedettséget. Keresésből megtalálást. Álomból ébredést. Vágyból beteljesedést. Mítoszból realitást. Végső soron – megint csak – csodából hétköznapot. Európai intellektuel jellegzetes aggodalma. Ne feledjük: ilyesmit sejtett Thomas Mann is. Amikor Amerikába hajózott. A Don Quijotét olvasta. Álmában – Európa nevében – a nosztalgiák nemes lovagja búcsúztatta. És a kajütablakból meglátta az annyira idegen felhőkarcolókat. Nos, Szerb a globalizációról nem tudhatott, az amerikanizmustól félhetett. Talán a sok kis kultúrát féltette az egy nagy civilizációtól. Talán Tolsztojt Lewis-től, Hörderlint Dreisertől. Lehet, tévedett. Ne döntsük el. Mindenesetre ellenvilágot teremtett. Ellenvilágot a hétköznapoknak. Költészetből. Lázás-boldog keresésből, kínos-kéjes nyugalanságból, félelmes-pompás csodából.

Ez ellenvilág, a csoda tudomány volt és költészet. Költői tudományt művelt és tudományos költészetet? Ilyen egyszerűen – persze – nem igaz. De – esett már szó róla – közelítette a tudományt a költészethez, a költészetet a tudományhoz. E közelítés elmélete volt a szellemtörténet, műfaja az esszé.

A szellemtörténetet német mesterektől tanulta. A filozófiai alapokat Diltheytől. A híres alapozó műből: *Bevezetés a szellemtudományokba (Einleitung in die Geisteswissenschaften)*. És Sprangertől. A nevezetes rendszerező műből: *Életformák (Libensformen)*. Az irodalomtörténet-írói gyakorlatot Gundolftól. A híres *Goethe-monográfiából*. És Strichtől. A nevezetes korszakmonográfiából: *Német klasszika és romantika (Deutsche Klassik und Romantik)*. Megbűvölte a tisztán szellemi tudomány. Hogy a kultúra értékteremtés és értékítélet. A szellem önmozgása alkotja. Ami az egyes korok egységes szellemében, a korszellemben ölt testet. Ez határozza meg a kor gondolkodását, nyelvét, bölcséletét, tudományát, művészetét, életstílusát. A normatív szellem írja elő az uralkodó minőségeket. Az objektív szellem – intézmények rendszere – és a szubjektív szellem – egyének sora – valósítja meg az uralkodó minőségeket. És az egész hierarchiában azonos szellem munkál. Ezért a szubjektív szellem az objektív és normatív szellemet, szellem a szellemet, megismerni és értelmezni képes. Megértéssel, nem magyarázattal; beleérzéssel, nem elemzéssel; intuícióval, nem fogalmakkal. Ezt tanulta mestereitől. Gundolfról és Strichről mondta. Ahogyan írtak szebb és mélyebb, mint amiről írtak. Tudomány a művészethez közelítve. Bűvös minősítéseiket később is meghatott iróniával-öniróniával emlegette: Klassik, Romantik, Schicksal, Ehrfurcht, Urerlebnis – és még így – hosszasan – tovább.

Az esszét nem német, hanem angol, francia, magyar mesterektől tanulta. A történelmi folyamatok rajzát például Taine híres angol irodalomtörténetéből. És például Macaulay nevezetes *Anglia történetéből*. A történelmi alakok portréját például Sainte-Beuve-től és például Strachey-től. A súlyosabb-nagyobb értekezést a történelmi gondolkodó Kemény Zsigmondtól. A líraibb-bölcséletibb kísérletet a költő-eszményképtől, Babits Mihálytól. Mindezekről sokat tanult, de sokat át is alakított. A maga képére. Hogy az esszé ott lebegjen művészet és tudomány között. Személyes legyen, mint a művészet. Pontos, mint a tu-

domány. Formáljon művészként. Bizonyítson tudományként. Magáról és a tárgyról egyszerre beszéljen. Fessen képeket és alkosson fogalmakat. Menjen a cél felé, de mutassa is, hogy megy. Keresse az igazságot, de láttassa is, hogy keresi. Meg hogy miként megy, miként keresi. Ez volt eszménye az esszéről, így is művelte.

A közelítés elmélete, a szellemtörténet és műfaja, az esszé jegyében írta két nagy művét. A magyar és a világirodalom történetét. Mindkettő pompás írói portrék sora. De irodalomtörténeti folyamatok rajza is. Végiggondolt, de nem szigorúan alkalmazott elméleti alapon. Képzett tudós, művelt olvasónak, igyekvő diáknak készül. Személyes, mint egy olvasónapló. Pontos, mint egy irodalomtörténet. Megalapozott, mint egy értekezés. Általánosított, mint egy teória.

Az első vízió a magyar irodalomtörténetéről. A szellemtörténet jegyében. Gazdagítva: az alkalmi ízlést vizsgáló szociológiával. Az írói alkatot vizsgáló pszichológiával. Az utóbbi az érdekesebb. A pszichoanalízist alkalmazza. Freudot és Jungot. Nemcsak az egyéni, de a „kollektív” tudattalant is bevonva. Két alapelve épít. A magyar irodalom az európai irodalom „miniatűr” mása. Minden megjelenik benne, ami az európai irodalomban. A mozgás ritmusát az Európával való egység és az Európától való elszakadás változásai szabályozzák. A virágkorok azonban mindig a szintézis teremtésében születnek. Az európai irodalom „miniatűr” mása. De önmaga minőségeihez alakított „miniatűr” mása. Arcvonásait a magyar zseni sajátos arcvonásai rajzolják meg. Ebben nemcsak a magyar nemzeti történelem, hanem a magyar nemzeti jellem minőségei is felvillannak. Nemzetkarakterológia? Bizony, olyasmi. Ám ezt akkor, főként a vesztes országokban, mindenhol művelik. Keresik: mit, hogyan és főleg miért veszítettek.

A második vízió a világirodalom történetéről. Alapjai a görög-római antikvitás és a zsidó-keresztény kultúra. Homérosz és a Biblia. Mozgásában, irányzataiban a kultúrkörök elmélete. Spengler akkor nagyon divatos, európai vagy inkább közép-európai revelációnak számító főművére, a *Nyugat Alkonyára* alapozva. Igen, a nyolc önmagában zárt kultúrkör. Születik, virágzik és elhal. Azaz szerves szellemi tartalomtól szervesen anyagi tárgyiaszággá, kultúrából civilizációvá alakul. A nyolcadik, a mai, akkori mai kultúrkör éppen most, éppen akkor alakul kultúrából civilizációvá. Ez a „fausti kultúra”. A teremtő nyugtalanság, szellemi keresés, intellektuális alkotás kultúrája. Amint éppen felemészti önmagát. Dilettáns áltörténetfilozófia? Lehet. Megalapozatlan jóslat? Nem tudom. De gondoljunk bele: a világháború harmadik évében, létében súlyosan veszélyeztetve – elfogadta. És ráépítette korok tablóját, alkotók portréját. Aki akarja, vesse el. Lelke rajta.

A kettő között megjelenik még egy karcsú kötet. Esett róla szó. *Hétköznapok és csodák*. Benne ama lázadás az „amerikanizmus” ellen. Európa védelme. A csoda szabadságharca. Erre gondolva alkot.

Csodák

„A XVIII. század egyik legközpontibb mondanivalója éppen az, hogy nincsen csoda... De hiába, a regény lényege mégis a csoda, és a csoda nemsokára visszaköveteli jogait... Az előző században olyan csodálatosságot kerestek, ami valóságos, most olyan valóságot, ami csodálatos... alászállás a tárnákba, a normális alá, ahol a lélek csodái és szörnyetegei születnek”.

Ekörül forog minden. Nincs csoda – ahogy a XVIII. és XIX. század hitte? Vagy van csoda – ahogy a XX. század visszakövetelte? Ha van, akkor valóságos csoda vagy csodás valóság? Költészet és regény a lélek csodás szörnyetegeiről.

És mi a csoda? A mélylélektani magyarázatok evidenciája? Freud egyéni tudattalanja az öröklött sajátosságokkal, ösztönös késztetésekkel, elfojtott energiákkal? Jung „kollektív” tudattalanja az emberiség emlékeivel, megszenvedett mítoszaival, a kultúra hagyományaiival? Mindkettő benne van. De a magyarázat nem ilyen egyszerű. Mert nem válaszol a költészet feladta kérdésekre. Hogy a tudattalan tartalmaiból miként és mikor lesz művészet? A magyarázat a hétköznapi és csoda viszonyában és körülötte keresendő. Ahogy a magyarázatból regényelmélet és regénytörténet lesz.

A regényelmélet és regénytörténet előtt azonban két fontos mozzanat, előzmény és következmény.

Az előzmény két érdekes portré. Georg Traklról és Stefan Georgérol. Ifjúsága eszményei. A korán halt osztrák és a szellemi fejedelem német. Még diákként, még kezdőként ír esszét róluk. Mindkettő a csoda felé mutat. Traklnál tökéletes lázadás a hétköznapiak ellen. Néhány motívumában, kevés színében, laza ritmusaiban valami titokzatos, rejtett értelmet hordozó világ. Képeinek sejtelmes szomorúságáról lepattan minden verbális lehetőség. Költészet se tudja hordozni. Legfeljebb zene vagy tájképfestészet. A hétköznapiak megtagadása a nyelv kifejező eszközeinek végső határához érkezik. George gőgös, elit-magányt csinált a hétköznapiak megtagadásából. Léte és költészete mélyeséges kultúrakritika. A tömeg teremtette gépi civilizáció vagy a gépi civilizáció teremtette tömeg világa felett. A globális rendetlenségből átlép az univerzális rendbe. Amit maga teremtett, vagy legalábbis maga ismert fel vagy fejezett ki. Ő és köre arisztokratikus kisvilág egy plebejus nagyvilágban. A szellemi élet értékhierarchiája az anyagi élet értéknivellációjával szemben. Trakl és George bevezetnek a csoda világába. Vagy inkább elvezetnek a csoda világának küszöbéhez. A küszöb mögött először a romantika világa van. Főként németül és angolul. Másodsor a XX. századi regény világa. Franciául, angolul, németül. A következmény tehát a romantika értelmezése és a regény elmélete.

Mert a csoda első megvalósulása a preromantika és romantika. Külön tanulmányokat ír róla. És beemeli az irodalomtörténeteibe. Elmélete tudománytörténeti előzményei most nem érdekesek. Csupán az ő primér, elementáris azonosulása.

Pontosan tudja: az igazi nagyromantika német és angol. A francia romantika másodlagos. Az orosz romantika más. Az angoloknál – persze – főként a nagy hármáról van szó, Byronról, Shelley-ről, Keatsról. Ám számára az igazi megszállottság a német romantika. A „szent” Hölderlin. A nagy átmenet – a klasszikából a romantikába. És az első hullám. Például Tieck és Novalis. Meg a második hullám. Például Kleist és Hoffmann. Itt találja meg a kaput. Ami a csoda birodalmára nyílik.

A romantikáról alkotott víziójában két alapvonás.

Az egyik a varázsvilág. Ami leszáll a lét és a lélek tárnáiba. A normális alá. Ehhez Tieck *Kaiser Octavianusa* adja a példázatot és a szállóigét. A holdberagyogta varázséjt, a „mond-beglánte Zaubernachtot.” Ahol minden megtörténik vagy megtörténhet. A jó és a gonosz, a szép és a rút, a fenséges és az alantas. Mert kinyílik a csapóajtó a tudattalan és a tudat között. És a tárnamélyi szép szörnyetegek kijöhetnek a napvilágra. Ha uralkodni tud lettük a művészi forma, nagy költészet születhet. Mint a német Hölderlin első évtizedei-

ben és a magyar Berzsenyi művészetében. Ha nem tud uralkodni felettük, szétesik a nagy költészet és a nagy költői személyiség. Mint a német Kleist és a magyar Vörösmarty utolsó éveiben. Ezt szereti igazán. A nagy költőt és nagy költészetet. Amint belenéz a szakadékba és megfogalmazza. Vagy belenéz a szakadékba és belezuhan.

A másik a végtelenség. A nosztalgia a távoli után. Megismerni a megismerhetetlent? Megkeresni a megkereshetetlent? Megtalálni a megtalálhatatlant? Ehhez Novalis *Heinrich von Ofterdingen*je adja a példázatot és a szállóigét. A kék virág. (Die blaue Blume). Ami messze van és elérhetetlen. A vágyat hordozza. Vágyat a beteljesülésre és a beteljesülés lehetetlenségét. Keresni kell. De nem szabad megtalálni. Mert az út a lényeg, nem a cél. A keresés, nem a megtalálás. Ha megtalálná, vége lenne mindennek. Talán kiderülne: nem is kék, és nem is virág. Legalább is ezt rejti magában a szemlélete. Ez persze már nem irodalomtörténet, hanem konfesszió. Nem kulturális elmélet, hanem lelkiállapot. Jean Paulnál találja meg a legtisztábban. Lehet, nem is megtalálja, inkább ráolvassa. A hős, aki nem is Itáliába vágyik. De lelkész szeretne lenni – nagyon messze – Svédországban. Ahol végtelen éjszakákon álmodhatna Itáliáról.

Ezekre, ezekre is épül egy szubjektív-lírai, magán-regényteória. Mert a csoda második megvalósulása a XX. századi regény. Erről a csodaregény vagy regénycsoda elmélete. Lukács György, a nagy magyar bölcselő regényelméletéből indul... Hogy az eposz a kerek-szerves kisvilág nagyepikája. A regény a szétesett-szervetlen nagyvilágé. Ott közeli istenek. Itt távoli isten. Aki elengedte az ember kezét. E magányos emberből lesz a regényhős. A problematikus individuum. Individuum. Mert egyszeri és magára utalt. Problematikus. Mert nincs helye a világban. Amely már nem szerves kozmosz, de már szervetlen kaosz. Ezért akarja visszateremteni. A szervetlenből a szervest, a kaoszból a kozmoszt. Visszateremteni, vággyal, cselekvéssel, reálisan vagy virtuálisan. E teóriában csoda még nincs, de a világ elleni harc már igen. A csoda Kerényi Károly, a nagy magyar vallástörténész regényelméletéből jön. (Die griechisch-orientalische Romanliteratur in Religionsgeschichtlicher Beleuchtung). Itt, az Odüsszeia eposzból regénnyé profanizált mítoszaiban van, ami még szükséges. Tengeri kaland, erőszakos szöktetés, váratlan megtalálás, érthetetlen elfelejtés, hirtelen felismerés, váratlan halál, halottaiból feltámadás. Azaz csoda. Sokféle, de mindig visszatérő alakban. Ezt avatja a műfaj alapvonásává. A csodát. Ami egyben lázadás is a valóság, a hétköznapi rémuralma ellen. Ez az elméleti és költői pillanata. Ebből írja meg a század első harmadának, a csoda hétköznapi elleni lázadásának regénytörténetét. És ebből írja saját műveit is.

Hétköznapiak és csodák

„Babits Mihály... a nagy angolokban megtalálta a francia világosságot is, a német sejtelmességet is, egymáson temperálva, harmóniában... A francia költők nagyon is evilágiak, a németek nagyon is másvilágiak; az angolok egy középső országban vannak otthon, a *Szentivánéji álom* és a spenseri *Faerie Queene* világában, a faerie, a tündéri elembe. A szelíd és szép csodák közt. Nem a felhők között, hanem a fák alatt. Vagy Prospero varázsszigetén.”

Ide vágyott. A középső országba. A tündéri elembe. A fák alá. Szelíd-szép csodák közé. Játszott a csodával. Kajánul kacérokodott vele. Mélyen elmerült benne. Ijedten elmenekült előle.

Erről szól a szépirodalmi életműve. A játékról a csodával. Három változatban. A novellákban kajánul kacérkodik a csodával. A hétköznapokban felvillanó, visszafogott, hétköznapi csodával. Ott a csoda. Ám olykor nem ismeri fel. Olykor kiábrándul belőle. Olykor kitér előle. *A Pendragon legendában* mélyen elmerült a csodában. A hétköznapokat elöntő, elszabadult, külső csodában. Meg is írja. Három műfajban és három hangnemben. *Az Utas és holdvilágban* ijedten elmenekül a csoda elől. A hétköznapokat elöntő, fenyegető, belső csoda elől. Meg is írja. Egyetlen műfajban és egy hangnemben. Ám mindegyikben azonos hős. Ebből lehet kiindulni.

Könyvtárak filozopter-hőse. Igen. Ő az, aki nyaralni járt a könyvtárba. Aki ott élte át nagy szellemi lázait. Akinek a könyvtár volt az igazi ifjúság. A pesti, párizsi, londoni könyvtár. Ott olvasott és ott álmódott a csodáról. A csodáról a múltban, a jelenben, a jövőben. Ott álmódott a szerelemről, a nőkről is. Mert ott voltak neki a legszebbek. Valami elveszett, visszahozhatatlan szépség tünékeny jelképei. Hogy is van a Pendragon-regényben? Az egyik, mint az antik ephesosi Diana. A másik, mint a középkori Jeanne D'Arc. A harmadik, mint egy törekeny sèvres-i porcelán. No meg egyszer megcsókolta – a képzeletben vagy a valóságban? – egy légies angol várkisasszonyt. Mintha reneszánsz szonettekkel flörtölt volna ötödfeles jambusokban. Bizony, csoda volt ez is. Szelíd, ironikus-önironikus filozopter-csoda. Igaz, nem is annyira élni szerette a csodát. Inkább vágyakozni rá és olvasni róla. Elérhetetlen, képzeletbeli kalandokról. Mert lelkesedett még most is, „heroikus hülyeségéért”. Nyomtalanul repültek el felette az „épeszű századok”. Imádta és átélni szerette a történelmet. De nem a hétköznapokban találkozni vele. Egyszer mégis találkozott vele. 1944-ben. Akkor el is sodorta a történelem.

Tehát a novellákban kajánul kacérkodik a csodával. A hétköznapokban felvillanó, visszafogott, hétköznapi csodával. Van néhány példázat értékű novellája. Filozopterről és káprázatról. Hétköznapi hétköznapról és csodás könyvtárról. Amint arisztokrata hölgy varázslatos szerelméről álmódik. De amikor a hétköznapi csoda az ágyába sodorja, nem ismeri fel a csodát. Nem hiszi el, hogy tényleg arisztokrata hölgy. Nem veszi észre, hogy varázslatos a szerelme. A képzeletében szereti a csodát. Az ágyában nem. Egy álom-kerti ünnepélyen megkapja barátja rég vágyott kedvesét. Félig nosztalgia, félig realitás? Megkapja. De hangosnak találja és közönségesnek. Fanyar lesz tőle. És hajnalban fázik is. A szép pesti kolléganő szerelmet vall neki a párizsi könyvtárban. Valóban csoda, de túlméretezett. Ennyire ne legyen csodás. Hazakiséri a kollégiumi kapuzárásra. Egy igazi csoda mégiscsak akad. Beleszeret egy sejtelmes angol lányba. Aki éppen indul haza... Új-Zélandba. Nos, ez az igazi. Mert elég messze van. Még messzebb, mint Svédország Itáliától. Ott zavartalanul nyílhat a kék virág. Sohasem találhatja meg.

Tehát *A Pendragon legendában* mélyen elmerül a csodában. A hétköznapokat elöntő, elszabadult, külső csodában. Már a színhelyek is hordozzák a megvalósult, eleven csodát. A British Museum könyvtára. A képzeletbeli csodák legvalóságosabb birodalma. Ahol csodálkozva olvas csodákról, szenvedélyesen szenvedélyekről. Feltámasztván magának egy minta-középkort és kora-újkort. Hiedelmekkel és valóságokkal, hiedelmekké lett valóságokkal és valóságokká lett hiedelmekkel No, meg Wales. Gótikus várakkal, barokk kastélyokkal, felnyíló sírokkal, titokzatos tavakkal, prófétáló parasztokkal, éjféli lovasokkal, fél-

tudós-félalkimista várurakkal, félnaiva-félkékharisnya várkisasszonyokkal, gonosz femme fatale-okkal. És még sok más csodakellékkel és csodaösszetevővel együtt.

A világirodalmi családja teljesen világos. Magasabb szinten Powys bűvösen megidézett, titokzatos-erotikus misztériumvilága a *Wolf Solent*-ben. És Woolf századokon átívelő, regényvilágot megújító történelmi balettje az *Orlandó*-ban. Alacsonyabb szinten Garnett játékosan-ironikusan rókává változó felesége, *A rókaasszony*. És Collier szerelmes asszonnyá átlényegülő csimpánza, *A majom-feleség*. A családja teljesen világos, de utánzásról szó sincsen. Maga teremtette elemekből egyéni regénycsoda-világot varázsol.

Még hozzá valóban három műfajban is. Esszéregényben, detektívtörténetben, kísértet-históriában. Még hozzá valóban három hangnemben is. Amelyek alapja mindháromban a mindet átszövő irónia. Erre épül egy nosztalgikus, intellektuális és nosztalgikus-intellektuális változat. Az esszéregényben a rózsakeresztesek, e posztalkimisták, pre-szabaddóművesek későközépkori-koraújkorai, kikutatott és kitalált, reális és fiktív világa. Fantázia-birodalom. Képzelt és valóságos elemekből összerakva. Mint minden jól ismert fantázia-birodalom. Persze mindez nosztalgikusan és ironikusan. Nosztalgikus iróniával. A detektívtörténetben egy gyilkos örökség-hajsza vérbélien XX. századi bonyodalma. A műfaj szabályai szerint megszerkesztve. A műfaj szabályait fejtetőre állítva. Azaz műfajt és műfajparódiát egyszerre teremtve. Persze mindez intellektuálisan és ironikusan. Intellektuális iróniával. A kísértet-história még bonyolultabb. Mindenképpen horror. A visszáján és a színén is. A visszáján közvetett, persziflált horror. Mosolyog, és mosolyt is fakaszt. Ahogy XX. századi ember mosolyog elképzelt kísérteteken. A színén közvetlen, realizált horror. Borzong és borzongást is fakaszt. Ahogy középkori ember borzong valóságos kísérteteken. Persze mindez nosztalgikus-intellektuális iróniával. A színén, a közvetlen, realizált horror esetében nosztalgikus irónia. Mert hátha valóságos kísértetek. A visszáján, a közvetett, persziflált horrorban intellektuális irónia. Mert biztosan elképzelt kísértetek. A három műfaj egymáson és egymásban születik. És teremti a regény egyszeri művészi minőségeit. Az esszéregény megalapozza a detektívtörténetet. A detektívtörténet előhívja a kísértet-históriát. A kísértet-történet megkérdőjelezi az előző kettőt. Ad absurdum viszi az esszéregény feltételezéseit. Más dimenzióba helyezi a detektívtörténet bonyodalmaikat. Így áll össze a csodaigézte filozopter egyszeri mesterműve.

Tehát az *Utas és holdvilág*-ban ijedten elmenekül a csoda elől. A hétköznapokat előntő, fenyegető, belső csoda elől. A hős, az egykori kamasz Itáliába utazik. Pontosabban Itáliában önmaga felé utazik. Ott, Itáliában és önmagában találkozik a csodával. Amely benne van, de eltemetve. Hétköznapok alá eltemetve. Hogy is mondta valaha? Alászállás a tárnákba, ahol a lélek csodái és szörnyetegei születnek. Pontosan erről van szó. Itáliában száll alá a tárnákba, saját tárnáiba, saját normalitása alá. Hogy találkozhatson saját lelke csodáival és szörnyetegeivel. Találkozik is. Mert megőrizte magában. Megőrizte, de elfeledte? Nem egészen. Megőrizte, de elfojtotta. Most pedig feltört és előntötte a hétköznapokat. Ám tudta, hogy fel fog törni, ott fog feltörni. Azért utazott oda, hogy feltörhesen. És előntesse a hétköznapokat. Hiszen egyszer már megtörtént. Velencében megérezte és San Marinóban megtalálta. A harmadik torony tövében. Erről szólt pompás esszé-útinaplója: *A harmadik torony*. Ott a torony tövében, az itáliai táj varázslatában megtalálta önmagát, azonos lett önmagával. De mi ez az önmaga, amivel azonos lett. Erről szól az *Utas és holdvilág*. A megőrzött, de elfojtott kamaszénjével, kamaszlelke csodáival

és szörnyetegeivel lett azonos. Az egykori kamaszközösség zárt világával. Annak erotikus-halálos játékaival. A benne felrémlő szépségekkel és veszedelmekkel.

A világirodalmi családfa itt is teljesen világos. Csak néhány nevet és művet. Alain-Fournier, Cocteau és Márai. Vagyis *A titokzatos birtok*, a *Vásott kölykök* és *A zendülők*. Vagyis Alain-Fournier és Márai remeke. A kamasszal, aki elvesztette a csodát, és sohasem találta újra meg. A kemény világgal, ami összetörte a kamaszhősök bűnös-bűvös művi paradicsomát. És Cocteau érdekes regénye. A felnőni nem akarókkal, akik a halálba vezették a veszedelmes játékokat. A családfa itt is teljesen világos, de utánzásról itt sincsen szó. Maga teremtette elemekből egyéni regény-csoda világot varázsol.

Tehát utazik a tudattalanban az elfojtott traumák felé. A mélyben az egykori barát, Tamás eszményével. Aki a felnőttlét, a hétköznapi elöl a halálba menekült. És az utazáson találkozik a kamaszmúlt minden fontos figurájával. Jánossal. Aki az erotikus-halálos játékot komoly szélhámosossággá kompenzálta. Ervinnel. Aki szent aszkézissé kompenzálta. És főként Évával. Aki megmaradt titokzatos, csábító halál-hetérának. Mindent újra átél. Átél és megszabadul tőle. Nem zuhan a szakadékba, hanem meghátrál a széléről. És felszabadultán „meggyógyul”? Dehogya. Kamaszból újra felnőtté lesz. A csodából újra a hétköznapi napba menekül. De megfizeti az árát. Visszamenekül a hétköznapi. Ám emlékezik, hogy merre van és milyen a csoda. Ott volt a hold beragyogta varázsjében, és látta a kék virágot. De a hold eltűnt reggel, és a virág is elhervadt. Valamit örökre elveszített.

Miként folytatta volna a hold beragyogta varázsjéjjel és a kék virággal? Nem tudni. Meglátta ez elképzelt birodalmat, és beszélt róla. Kicsit úgy, mint két eszménye. Mann. Akiről megírta: megtalálta az egykori mítoszt, és ironikusan-önironikusan megjelenítette. Goethe. Akiről megírta: járt a romantikus Jénában, de befelé mosolygott rajta. Egyébként róla írta a nehezen feledhető mondatot is. Ha a kihalt földön a Mars-lakók megtalálják a műveit, megtudhatják, mi volt az ember.

Sokszor emlékeztetett Prosperóra. Hogy eltörte varázspálcáját, tengerbe vetette varázskönyvét. Nos, volt neki is varázspálcája és varázskönyve. De nem eltörte, hanem eltörték. Nem tengerbe vetette, hanem tengerbe vetették.

Vajon Balfon, amikor meggyilkolták, volt-e nála könyv? Ezt sem tudni. Pedig három évvel korábban éppen erről írt egy fiktív példázatot:

„Maestveldt ostroma alkalmával történt, hogy Puxus Oppidanus, a híres németalföldi kora-humanista házát felgyújtotta egy lángcsóva. Puxus... éppen az igazak és jámborlelkű humanisták álmát aludta, úgy kellett kivonszolni az égő házból. Csak odakint tért magához, és amikor ráébredt a valóságra, kitepte magát kísérői karjából, és visszaroht az égő házba. Néhány perc múlva visszatért a füsttől fuldokolva, és egy könyvet szorongatott hóna alatt. Barátai kíváncsian kérdezték, mi ez a kincs, amiért visszafutott a lángok közé. – Nem is tudom – felelte Puxus –, de szép... és könyv. Hogy ne legyek egyedül az éjszakában.”